

Janis Rozentāls (1866 - 1916)

Janis Rozentāls dzimis Saldus apkaimē 1866. gada 18. martā. Viņa vecāki ir zemnieki, tēvs – arī kalējs. Sākotnēji Janis mācījies H. Krauzes privātskolā Saldū, pēc tam – Kuldīgas apriņķa skolā. Ģimene ir trūcīga, tādēļ nepilnu piecpadsmit gadu vecumā viņš pārceļas uz Rīgu, lai atrastu darbu un patstāvīgi pelnītu sev iztiku. Kādu laiku strādājis dažādus gadījuma darbus, Janis kļūst par krāsotājmeistara palīgu un pēc četrus gadus ilgām mācekļa gaitām tiek iecelts par zelli.

Viņš apmeklē arī nodarbības Rīgas (vācu) amatniecības skolā. 1888. gadā jaunā mākslinieka zīmējums mākslas skolu skatē Pēterburgā tiek godalgots ar sudraba medaļu un J. Rozentāls dodas studēt Pēterburgas Mākslas akadēmijas Glezniecības nodaļā, kur sākotnēji apgūst klasicisma tradīcijās balstīto akadēmisma glezniecību, bet vēlāk, nomainoties augstskolas pedagoga sastāvam, apgūst t.s. „predvižņiku” kustības reālisma principos balstīto mākslu.

19. gadsimta beigās Mākslas akadēmijā un citās Pēterburgas mākslas skolās mācās daudz talantīgu latviešu jauniešu, kuri vēlāk kļūst par latviešu nacionālās profesionālās tēlotājas mākslas skolas pamatlicējiem: Janis Rozentāls, Vilhelms Purvītis, Jānis Valters, Ādams Alksnis, Rihards Zariņš, Jūlijs Madernieks, Gustavs Šķilters un daudzi citi. Viņi izveido pulciņu „Rūķis”, kas apvieno ne vien topošos māksliniekus, bet arī mūziķus. Tiek rīkoti tematiski vakari, pārrunātas mākslas problēmas un jaunākais pilsētas mākslas dzīvē, apspriesti savi un kolēģu darbi. Studiju gados J. Rozentāls iztiku pelna sākotnēji kā daiļkrāsotājs, vēlāk piepelnās, pārsvarā gleznojot pasūtījuma darbus, bet vasarā kopā ar studiju biedriem apceļo Latviju un glezno dabā. Viņa daiļrades agrīnajam posmam vēl ir cieša saistība ar amatniecisko tradīciju – top reālistiski portreti, un fotogrāfiskajai līdzībai šajos darbos ir būtiska nozīme.

Akadēmijas mācību ievirzei mainoties no akadēmisma par labu reālismam, Rozentāls savā diplomdarbā pievēršas sadzīves žanra tēmai – cilvēku izešanai no Saldus luterāņu baznīcas pēc svētdienas dievkalpojuma. Savā dzimtajā pilsētā viņš daudz strādā pie šīs tēmas, fotografē un zīmē modeļus un studijas.

Fotogrāfijai ir liela nozīme arī turpmākajā J. Rozentāla dzīves gaitā – viņš allaž ir izmantojis fotogrāfijas sniegtās iespējas savu gleznu kompozīcijas meklējumos. Mākslinieka atstātajā radošajā mantojumā ir saglabājušies vairāk nekā 500 viņa radītu foto uzņēmumu.

Par diplomdarbu „Pēc dievkalpojuma” („No baznīcas”) 1894. gadā jaunajam māksliniekam piešķir pirmās pakāpes mākslinieka grādu.

1895. gada vasarā, kad Rozentāls Puzenīku muižā glezno fon Grotusu dzimtas locekļu portretus, izveidojas draudzība ar baronesi Doroteju Luīzi Karolīni fon Grotusu, tuvinieku un draugu vidū sauktu par Keriju, kura māksliniekam sagādā arī citu Kurzemes muižniecības ģimeņu pasūtījumus – gan portretus, gan altārglezņas vairākām luterāņu baznīcām.

Nozīmīga loma ir Jaņa Rozentāla saskarei ar tā laika Rietumeiropas mākslas dzīvi. Viņa pirmais ārzemju ceļojums 1897. gadā ved uz Skandināvijas rūpniecības un starptautisko mākslas izstādi Stokholmā, kur skatāmi ne vien ziemeļvalstu, bet arī citu zemju izcilu mākslinieku darbi. Savukārt 1898. gadā Pēterburgas Mākslas akadēmijas pasniedzējs gleznotājs Arhips Kuindži apmaksā Rozentāla izdevumus, lai mākslinieks kopā ar viņa meistardarbnīcas audzēkņiem veselu mēnesi varētu ceļot pa Rietumeiropu. Arī turpmākajos gados Rozentāls bieži ceļo, apmeklē Somiju, Franciju, Itāliju u.c.

1899. gadā mākslinieks atgriežas Latvijā un sākotnēji apmetas uz dzīvi dzimtajā Saldū, kur nopērk gruntsgabalu un uzbūvē darbnīcu. Tomēr provinciālā atmosfēra un iztikas grūtības jau 1901. gada nogalē spiež pārcelties uz Rīgu, kur viņš mitinās Kalnciema ielā pie saviem draugiem – vācbaltu gleznotājiem Bernharda Borherta un Evas Borhertes-Šveinfurtes.

1902. gada nogalē Rīgā koncertturnejā ierodas somu dziedātāja Ellija Forsele (Elli Forssell), lai sniegtu divus koncertus. Pēc koncerta, kuru noklausījies arī Janis Rozentāls, Grosvaldu ģimenes namā par godu somu dziedātājai notiek viesības.

Arī gleznotājs ir lūgto viesu vidū, un šī sastapšanās ir liktenīga – jau drīz pēc tam, 1903. gada 5. martā Helsinkos notiek Jaņa un Ellijas kāzas.

Pārsvārā Rozentāli dzīvo Rīgā, sākumā pie Borhertiem, vēlāk – Konstantīna Pēkšēna un Eižena Laubes projektētajā namā Alberta ielā 12 – 9, kur šodien atrodas Jaņa Rozentāla un Rūdolfa Blaumaņa muzejs. Taču bieži, īpaši vasarās, viņi pavada laiku arī Somijā, it sevišķi Forselu ģimenes vasaras mājā Nummelā. Janis Rozentāls iepazīstas ar daudziem somu kultūras darbiniekiem, māksliniekiem, un šai valstī gūtajiem iespaidiem turpmāk ir nozīmīga loma viņa radošajā darbībā.

Ellija kļūst par Jaņa Rozentāla sievietes ideāltēlu gan dzīvē, gan mākslā. Rozentāls viņu attēlo gan kā māti, gan kā levu, gan reliģiski eksaltētu kā Mariju Magdalēnu krusta pakājē. Visbiežāk viņa tomēr ir māte – Madonna, taču bez reliģiskā oreola, svēta, bet reizē cilvēciska: „Māte ar bērnu” (1904), „Zem pīlādža” (1905).

Lai gan Jaņa Rozentāla daiļrades pamatā ir Pēterburgā apgūtā akadēmisma un reālisma glezniecība, laika gaitā viņa mākslas stils mainās: viņu iespaido impresionisms, vēlāk arī jūgendstila un simbolisma glezniecība. 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā top pazīstamās gleznas „Mākslinieka darbnīcā” (1896), „Ganu meitas dziesma” (1898), „Gavilējošie bērni” (1901), „Pētera Federa portrets” (1901), „No pļavas” („No darba”) (1903) u.c. Jūgendstila un simbolisma ietekmes parādās gleznās „Nāve” (1897), „Teiksma” (ap 1897), „Teika” (1899), „Kārdināšana” (1901), „Melnā čūska miltus mala” (1903), „Princese un pērtiķis” (1913) u.c.

Jūgendstilam un simbolismam atbilst arī Rīgas Latviešu biedrības nama fasādi rotājošā dekoratīvā frīze (1910), kurā atainoti latviešu mitoloģiskie tēli un alegorijas, kas simbolizē cilvēka fiziskās, garīgās un morālās vērtības.

Populārākais žanrs J. Rozentāla daiļradē ir portrets. Viņš ir gleznojis gan sava laika kultūras darbinieku, draugu, ģimenes locekļu portretus, gan arī veicis daudzus pasūtījuma darbus. Izcilākie šī žanra darbu vidū ir „Sieviete baltā” (M. Berga) (1902), „E. Rozentāles portrets” (1906), „Pianistes Rēsleres portrets” (1910), „M. Vīgneres-Grīnbergas portrets” (1916) u.c.

Nereti Rozentāls pievēršas arī sadzīves žanram: „Siena laiks” (1903), „Veļas mazgātājas” (1904) u.c., arī ainavai. Īpaši iemīļoti ir Somijas skati, arī Siguldas un dzimtās pilsētas Saldus apkaimes ainavas.

Nozīmīga loma viņa daiļradē ir arī reliģiskajam žanram – radītas altārgleznas Jelgavas Sv. Annas (1900), Stendes (1903), Dundagas (1912), Rīgas Jaunās Sv. Ģertrūdes (1910) u.c. baznīcām.

Bieži gleznotājs ir pievērsies arī grāmatu ilustrācijai, preses un lietišķajai grafikai. Strādājis pie almanaha „Zalktis”, žurnālu „Vērotājs”, „Auseklis” u.c. mākslinieciskā veidojuma.

Janis Rozentāls darbojies arī mākslas kritikā. Viņa raksti publicēti tā laika preses izdevumos, galvenokārt „Vērotājā”. Rozentāls raksta par latviešu gleznotājiem – Ā. Alksni, V. Purvīti, R. Zariņu u.c., par citu valstu mākslu un māksliniekiem – Dž. Vistleru, A. Bēklinu, A. Edelfeltu.

Pirmais pasaules karš 1915. gadā aizved Rozentālu ģimeni uz Somiju, kur viņi apmetas Helsinku nomalē, Kulosāri (Brendes) salā. Tur 1916. gada 26. decembrī Janis Rozentāls negaidīti mirst. Sākotnēji mākslinieks tiek apglabāts Helsinkos, bet 1920. gadā, kad ģimene atkal atgriezusies Rīgā, pārapbedīts Il Meža kapos.

Sagatavoja: Jaņa Rozentāla un Rūdolfa Blaumaņa muzejs